

УДК: 613.955+373.51

DOI: <https://doi.org/10.24195/2414-4665-2018-7-8-3>**Георгій Даниленко,**

доктор медичних наук, професор,

ДУ «Інститут охорони здоров'я дітей та підлітків НАМН України»,

просп. Ювілейний 52-А, м. Харків, Україна,

Марина Кіндрук,

асистент кафедри гігієни та соціальної медицини,

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна,

пл. Свободи, 6, м. Харків, Україна

НАВЧАЛЬНА УСПІШНІСТЬ УЧНІВ ОСНОВНОЇ ШКОЛИ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА СТАН ЗДОРОВ'Я

Навчальний заклад є одним із соціально-детермінуючих факторів у формуванні здоров'я учнів. Сьогодні необхідно знаходити індивідуальний підхід до кожного учня, зменшуючи вплив негативних факторів на стан його здоров'я протягом навчання. У навчально-виховному процесі оцінюються навчальні досягнення учнів, тобто їхня успішність, як невід'ємний компонент навчального процесу. Оцінювання засвоєних знань та вмій учнів є певним стресовим фактором для школярів. Зниження успішності все частіше спостерігається серед учнів основної школи та може бути викликано різними факторами. Наразі навчальний процес характеризується напруженістю та інтенсивністю, оскільки відзначається збільшення обсягу нової інформації для учнів та дефіцит часу для її засвоєння, зростання кількості обов'язкових навчальних дисциплін у школах, підвищення тривалості робочого дня учнів, наявність позашкільних занять, що негативно впливає на функціональний стан дітей. Мета дослідження – визначити вплив навчальної успішності учнів основної школи на стан їхнього здоров'я. У статті представлені дані анкетування учнів 9 класів основної школи на базі загальноосвітніх навчальних закладів України щодо їхньої навчальної успішності, поведінки у навчальному закладі, проведення вільного часу. Результати дослідження показали, що навчальна діяльність відіграє важливу роль у житті школярів та впливає на стан їх здоров'я як позитивно, так і негативно. Гігієнічна оцінка впливу навчальної успішності учнів полягає в їх усвідомленні навчального рівня успішності та в мотивації отримання саме гарної оцінки.

Ключові слова: навчальна успішність, здоров'я, основна школа, учні, навчальна діяльність.

Вступ

Стан здоров'я дітей є важливим показником здоров'я та благополуччя населення країни в цілому. Від нього залежить розвиток майбутнього дорослого населення. За результатами наукових досліджень (Моїсеєнко та ін., 2013; Загородній, 2015; Копейкіна, 2012) відзначається погіршення стану здоров'я дітей, що позначається зменшенням дітей здорової групи, зростанням рівня хронічної соматичної захворюваності, збільшенням частоти функціональних та психічних розладів.

Наразі спостерігаються негативні зміни в стані здоров'я дітей основної школи. У період шкільного навчання, коли відбувається активний розвиток та формування дитини, відмічається комплексний вплив таких факторів, як умови навчальної діяльності, інтенсифікація навчального процесу та недотримання гігієнічних вимог в його організації, значний обсяг дошкільного систематичного навчання, неграмотність батьків та педагогів у питаннях збереження здоров'я дітей, несформованість системи здоров'язберігаючої поведінки (Неділько, 2014).

Важливим соціально-детермінуючим фактором формування здоров'я дітей є навчальний заклад, в якому учні проводять певний час протягом робочого тижня (Пономарьова, 2014). Саме тому необхідно

мати індивідуальний підхід до кожного учня, зменшуючи вплив негативних факторів на стан його здоров'я в процесі навчання. Під час навчальної діяльності учні перебувають під напруженням, яке обумовлене високим навчальним навантаженням (значний обсяг нової інформації та дефіцит часу для її засвоєння, зростання кількості обов'язкових навчальних дисциплін, підвищення тривалості робочого дня учнів, наявність позашкільних занять) (Baker et al., 2011).

У навчально-виховному процесі оцінюються навчальні досягнення учнів, тобто їхня успішність. Оцінювання є певним стресовим фактором, але це є необхідним компонентом навчального процесу. З одного боку, одержується якісна характеристика засвоєння учнями навчального матеріалу, з іншого – учень виробляє своє ставлення до знань, що оцінюються. Наприклад, дитина вчиться незадовільно і розуміє, що її успішність є низькою, але її це задовольняє, а є учень, успішність якого є високою, і отримання низької оцінки пригнічує його, бо він прагне до подальшого підвищення рівня знань, до самовдосконалення (Shaw et al., 2015). У навчальній діяльності успішним учень буде той, який зміг подолати свій страх та труднощі, неорганізованість та розгубленість, отримує задоволення від навчання. Тобто успішність необхідно розг-

лядати як якісну оцінку результату діяльності школярів, яка складається із самого результату (оцінки) та ставлення учня до цього результату.

Успішність – це ступінь засвоєння учнями певних знань та умінь в процесі навчання, способів їх набуття, з метою використання у подальшому особистому житті та професійній діяльності (Біляковська, 2012). Успішність залежить від навчальної мотивації, здібностей та обдарованості дитини, емоційно-вольових компонентів (упевненості у власних силах, самоконтролю, наполегливості). Зниження успішності все частіше спостерігається серед учнів основної школи та може бути викликано причинами, пов'язаними з організацією навчально-виховного процесу (оснащення навчального закладу необхідними навчальними посібниками та матеріалами, обладнанням і приміщеннями), і з такими, як вікова перебудова організму, обставини у сім'ї, відносини з друзями, наявність шкідливих звичок. Успішність є фактором, який впливає на здоров'я школярів, тому що учень повинен встигати виконувати домашні завдання, відвідувати додаткові заняття та різноманітні секції, а також вести здоровий спосіб життя (правильно харчуватися, виконувати фізичну діяльність, певний час перебувати на свіжому повітрі, мати нормальну кількість годин для сну).

Мета та завдання дослідження

Мета статті – визначити вплив навчальної успішності учнів основної школи на стан їх здоров'я.

Завдання: дослідити рівень навчальної успішності учнів дев'ятих класів; визначити наявність статевих відмінностей у значимості оцінки для учнів; проаналізувати вплив навчальної успішності учнів на ставлення до свого здоров'я.

Матеріали і методи дослідження

Дослідження проводилося із використанням анонімного анкетування 1004 учнів (512 хлопців та 492 дівчини) 9 класів основної школи навчальних закладів України. Були сформовані 3 групи учнів: 1 група – «відмінники» – учні, які навчаються переважно на «відмінно», «добре та відмінно», 2 група – «хорошисти» – учні, які навчаються на «добре», «добре та задовільно», 3 група – «трієчники» – учні, які навчаються переважно на «задовільно» та «задовільно, але часто маю незадовільно». Питання стосувалися навчальної успішності учнів, їхньої поведінки у навчальному закладі, проведення вільного часу, ставлення до стану власного здоров'я, до наявності шкідливих звичок. Учням необхідно було позначити серед запропонованих варіантів відповідей ті, які підходять кожному особисто. Статистичний аналіз даних проводився за допомогою методів варіаційної статистики. Проводився підрахунок середньоарифметичних величин та стандартних відхилень, довірчого коефіцієнту, який розраховували у програмі Excel з використанням t-критерія Стюдента.

Результати дослідження та їх обговорення

Шляхом проведення анкетування було виявлено, що переважно на «відмінно» та «добре та відмінно» навчаються 14,4% дівчат та 9,3% хлопців, на «добре» та «добре та задовільно» – 50% учнів (24,2% дівчат та 25,8% хлопців), переважно на «задовільно» та «задовільно, але часто незадовільно» – 25,6% учнів, серед яких 10% дівчат та 15,6% хлопців.

Відмічаються незначні статеві відмінності у значимості оцінки для учнів (рис. 1).

Так, отримання гарної оцінки «дуже важливо» та «важливо» для 37,5% дівчат проти 34,7% хлопців ($p > 0,05$); «певною мірою важливо» отримання гарної оцінки для 10,3% дівчат та 13,5% хлопців; «не дуже важливо» та «зовсім неважливо» отримання гарної оцінки для 1,1% дівчат проти 3,2% хлопців ($p > 0,05$). Для більшості «відмінників» відзначається отримання саме гарної оцінки, яка викликає позитивні емоції та мотивує їх до навчання, що є важливою складовою навчальної успішності, бо негативні можуть погіршувати емоційний стан школяра та знижувати його працездатність, що, в свою чергу, може призвести до виникнення патологічних станів.

В основі прагнення до отримання гарних оцінок для кожного учня є свої причини. Так, незалежно від рівня початкової успішності, 73% учнів бажають бути успішними у навчанні з метою розвитку свого професійного майбутнього (із них 40% учнів, які вчаться «добре» та по 16,8% учнів, які вчаться на «відмінно» та «задовільно») та 27% учнів бажають бути успішними з інших причин, таких як: задовольнити батьків – 9,4% учнів, продемонструвати свій рівень знань – 4% учнів, впевнитись у своїх знаннях – 6,1% учнів; не визначилися 6,8% учнів. Це вказує на зрілість у прийнятті рішень щодо свого майбутнього, зацікавленість у майбутній професії.

Почуття учнів щодо відвідування навчального закладу, перебування у ньому теж позначається на стані їхнього здоров'я. За результатами опитування було виявлено, що більшість учнів (68,4%) відвідують навчальні заклади, тому що це їхній обов'язок, із них 35,1% вчаться «добре», 18% – «задовільно» та 15,3% «відмінно»; із задоволенням йдуть до школи лише 15,3% учнів (5,1% «відмінників», 8% «хорошистів» та 2,2% «трієчників»). Необхідно відмітити, що серед дітей, які навчаються на «задовільно», відмічається 7,7% учнів, яких пригнічує необхідність йти до школи, 2,3%, яким байдуже, чим займатись; 8,1% – важко визначити почуття до навчального закладу, в той час, як серед «відмінників» ці показники менші – 4,1%, 1,2%, 5,8%, відповідно.

Серед учнів, які навчаються на «відмінно», 31,8% приділяють додатковій навчальній діяльності більше двох годин щоденно, а серед учнів, які навчаються на «задовільно», переважає відсоток тих (29,3%), хто зовсім не займається додатково (рис. 2).

За результатами дослідження було виявлено, що серед «відмінників» 60,3% учнів виконують усі до-

машні завдання та 31% – ті завдання, які можуть, в той час як серед «трієчників» 18,8% виконують усі

домашні завдання та 62,8% – ті завдання, які можуть.

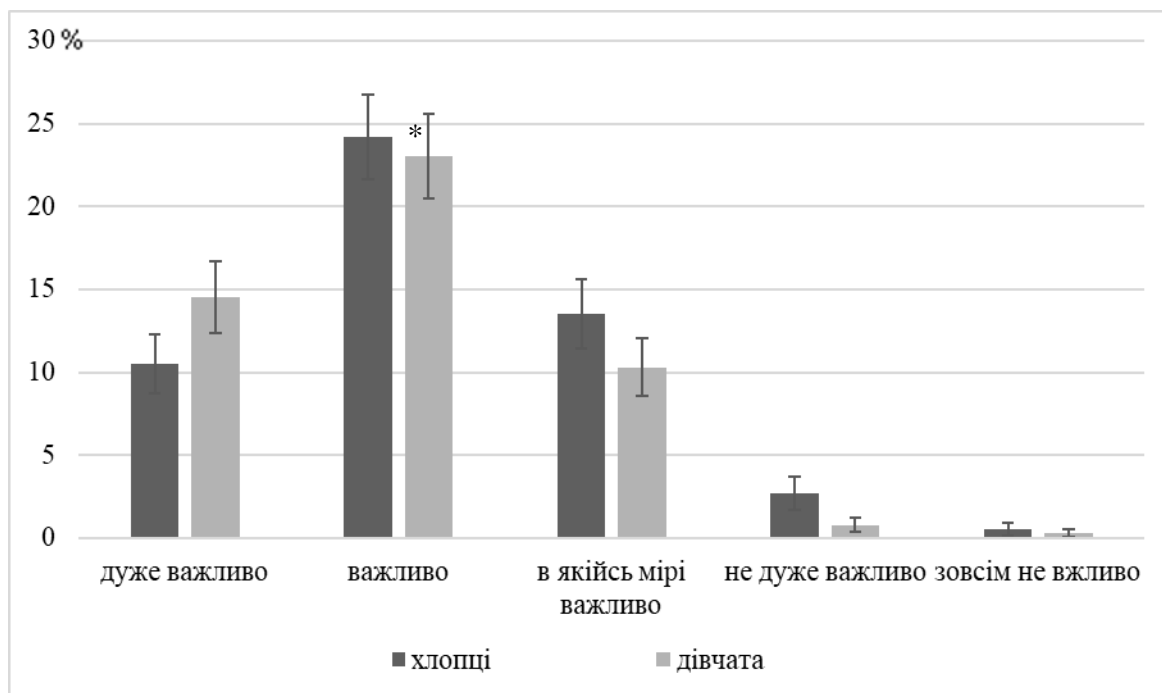

Рис. 1. Ступінь важливості оцінки для учнів 9 класів основної школи (* - $P > 0,05$ по відношенню до хлопців)

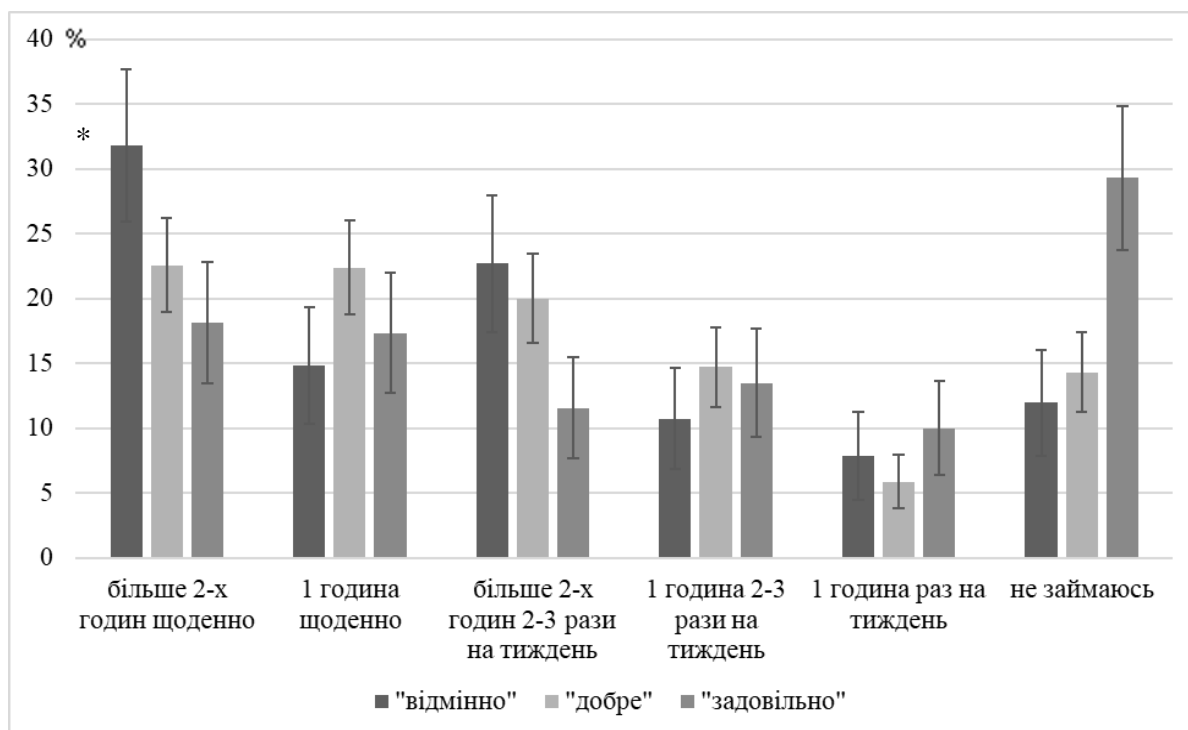

Рис. 2. Ступінь залучення учнів 9 класів основної школи до додаткової навчальної діяльності (* – $P < 0,05$ по відношенню до «задовільно»)

Наявність вільного часу є необхідним чинником у формуванні здоров'я учнів, оскільки протягом від-

починку відновлюються фізичні, розумові та психічні сили організму. Результати анкетування виявили, що

в усіх групах були учні, які не мають достатньо вільного часу: 39,5% «відмінників», 24,6% «хорошистів» та 21,2% «трієчників». Однак, у 1,3% «відмінників», 3% «хорошистів» та 8% «трієчників» майже весь час – «вільний».

За результатами аналізу даних опитувальника не встановлено суттєвої різниці між учнями трьох груп стосовно задоволеності якістю викладання. Так, 31,5% «відмінників», 33,6% учнів, які вчаться «добре», та 32,1% учнів, які вчаться «задовільно» повністю задоволені якістю викладання. Однак, необхідно відмітити, що 10,7% учнів не задоволені якістю викладання, серед яких 5,1% «трієчників», 3,9% «хорошистів» та 1,7% «відмінників». Схожі результати були отримані щодо задоволеності умовами навчання: 37,7%; 41,8% та 36,3% учнів, які вчаться на «відмінно», «добре» та «задовільно», відповідно. Звичайно, є відсоток учнів, які не задоволені умовами навчання: 7,9% учнів, які навчаються на «задовільно», 2,9% «відмінників» та 2% «хорошистів».

За результатами дослідження не виявлено суттєвих відмінностей щодо почуття безпечності у навчальному закладі між учнями, які навчаються на «відмінно», «добре» та «задовільно». Більшість учнів (47,3% «відмінників», 49,8% «хорошистів» та 44,1% «трієчників») зазначили, що почувалися безпечно у навчальному закладі, але 7,2% «трієчників», 2,3%

«хорошистів» та 1,2% «відмінників» рідко відчувають безпеку у навчальному закладі, однак ніколи не почувалися безпечно 4,6% «трієчників», 2,5% «хорошистів» та 2% «відмінників». Схожі результати було отримано щодо відчуття безпечності учнів під час виробничої практики. Більшість дітей, які навчаються на «відмінно», «добре» та «задовільно» (58,2%, 51,6% та 45%, відповідно), почувалися безпечно під час виробничої практики, але слід зазначити, що не почувалися безпечно під час виробничої практики 8,8% дітей, які навчаються на «задовільно», 3,6% – «відмінно» та 4,6% – «добре».

Належна поведінка учнів у навчальному закладі вимагає розуміння норм та правил поведінки, свідомого ставлення до своїх обов'язків, здатності до самоконтролю. Допомогти учням сформуванню своєї поведінки повинні і батьки, і вчителі, і самі учні. Належна поведінка впливає на розвиток позитивної мотивації щодо здоров'язберігаючої поведінки. Було виявлено, що не порушують поведінку у навчальному закладі 50,2% «відмінників», 45,3% «хорошистів» та 38,7% «трієчників», причому частіше дотримуються належної поведінки дівчата (25,7%), серед хлопців цей показник становив 18,5%. Порушення поведінки учнями у навчальному закладі спостерігалось частіше серед учнів, які навчаються на «задовільно» (рис. 3).

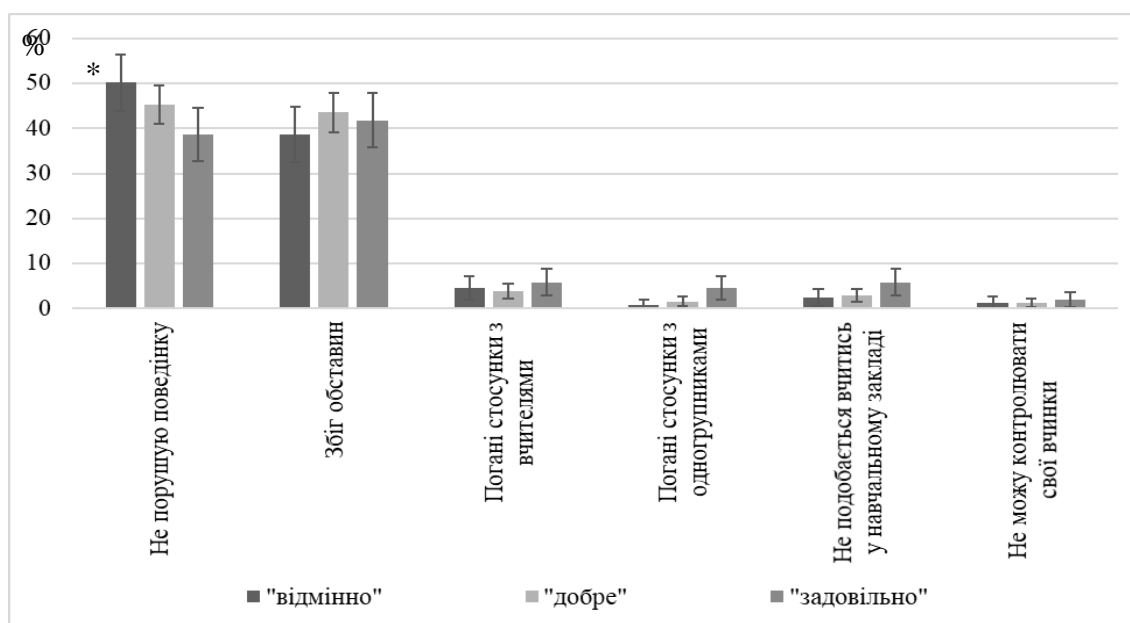

Рис. 3. Причини порушення поведінки учнів 9 класів основної школи у навчальному закладі (* – $P > 0,05$ по відношенню до «задовільно»)

Так, 41,8% «трієчників» проти 38,6% «відмінників» та 43,5% «хорошистів» порушували поведінку у зв'язку зі збігом обставин, 5,9% – через погані стосунки із вчителями (серед «відмінників» – 4,6%, «хорошистів» – 3,9%), 4,7% – через погані стосунки з одногрупниками (0,8% «відмінників» та 1,6% «хорошистів»), 5,9% – не подобається вчитися у навчальному

закладі (серед «відмінників» – 2,5% та «хорошистів» – 2,9%), 2% – не можуть контролювати свої вчинки (серед «відмінників» та «хорошистів» по 1,2%).

Не було виявлено суттєвої різниці у задоволеності учнями станом власного здоров'я. Більшість учнів (61% дітей, які навчаються на «відмінно», 67,8% – «добре» та 63,3% – «задовільно») зазначили, що пов-

ністю задоволені станом власного здоров'я. Тільки 1,6% учнів, які навчаються на «задовільно», не задоволені станом власного здоров'я. Схожі результати спостерігалися щодо піклування учнів про стан власного здоров'я: 62,6% «відмінників», 56,8% «хорошистів» та 55,3% «трієчників» відповіли, що добре піклуються про стан власного здоров'я, але 5,5% учнів саме серед «трієчників» зазначили, що погано піклуються про нього. Серед «відмінників» та «хорошистів» таких дітей зареєстровано 1,2% та 1,6%, відповідно.

За результатами нашого дослідження було виявлено, що 82,6% учнів, які навчаються на «відмінно», вважають свою поведінку безпечною щодо формування шкідливих звичок, в той час як серед учнів, які навчаються на «задовільно», кількість дітей менша – 66,8% ($p < 0,05$). Серед інших варіантів відповідей 15,3% «відмінників», 17,1% «хорошистів» та 22,3% «трієчників» зазначили, що вважають свою поведінку безпечною, але є ризик, пов'язаний з оточенням ($p > 0,05$). Саме серед дітей, які вчаться на «задовільно», 5,7% відповіли, що мають проблеми та 4,9% вважають свою поведінку небезпечною, є реальна загроза, а серед «відмінників» та «хорошистів» – 1,7% та 0,4%; 3,8% та 1,6%, відповідно.

Здоров'язберігаюча поведінка включає не тільки відповідальне ставлення до власного здоров'я, але і виховання в учнів культури здоров'я, мотивації на здоровий спосіб життя, негативного ставлення до шкідливих звичок. У результаті дослідження було встановлено, що серед учнів, які навчаються на «відмінно», вживання алкогольних напоїв відмічається рідше (76,8% «відмінників» не вживали алкогольні напої та 18,8% спробували одного разу і тільки 4% вживали 1 раз на тиждень), в той час як серед учнів, які вчаться на «задовільно», спостерігається вживання алкоголю частіше (69,5% не вживали алкоголь зовсім, 21,7% – лише одного разу, 5,8% – 1 раз на тиждень

ЛІТЕРАТУРА

1. Моїсеєнко Р.О. Особливості динаміки здоров'я учнів початкової та основної школи / Р. О. Моїсеєнко, Г. М. Даниленко, Л. І. Пономарьова // Современная педиатрия. – 2013. – № 1 (49). – С. 13-17.
2. Загородній В. В. Сучасні проблеми здоров'я дитячого населення шкільного віку та шляхи їх вирішення / В. В. Загородній // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка. – Вип. 129. Т. III. – 2015. – С. 141-144.
3. Копейкина Н. А. Проблемы сохранения здоровья школьников / Н. А. Копейкина // Проблемы развития территории. – Вып. 4 (60). – 2012. – С. 44-52.
4. Неділько В. П. Вплив стану здоров'я школярів на їхню навчальну успішність / В. П. Неділько, С. А. Руденко // Здоровье ребенка. – 2014. – №2 (53). – С. 59-61.

вживають, 0,9% – 2-3 рази на тиждень та вживають майже щодня – 2,2%). Схожі результати спостерігаються стосовно тютюнопаління. Саме серед тих дітей, які вчаться на «задовільно», відмічається найбільший відсоток тих, хто палить (5,7%), в той час як серед «відмінників» 74,2% ніколи не пробували та 23,8% – пробували, але наразі не палять.

Висновки

1. Результати анкетування свідчать про те, що учні основної школи бажають бути успішними, для них важливий рівень їхньої навчальної успішності та вони мотивовані отримати саме гарну оцінку.
2. Було виявлено незначні статеві розбіжності у значимості оцінки, так для дівчат навчальна успішність є більш важливою.
3. Переважна більшість учнів бажають бути успішними у навчанні заради свого професійного майбутнього та невелика кількість учнів з метою задовольнити батьків чи продемонструвати свій рівень знань, що свідчить про самостійність та зрілість прийняття рішення щодо свого майбутнього.
4. За результатами дослідження учні незалежно від рівня успішності скоріше задоволені якістю викладання та умовами навчання, ніж не задоволені, що вказує на створення навчальним закладом необхідних умов для забезпечення оптимального функціонального стану організму дитини та підтримки стійкого рівня його працездатності.
5. Встановлено, що порушення поведінки учнів у навчальному закладі частіше спостерігається серед дітей, які навчаються на «задовільно», особливо серед хлопців.
6. Навчальна успішність, на жаль, суттєво не впливає на сприйняття наявних проблем зі здоров'ям, але учні, які навчаються на «задовільно», мають більші ризики погіршення здоров'я внаслідок несформованості навичок здоров'язберігаючої поведінки.

5. Пономарьова Л. І. Особливості формування здоров'я сучасних школярів в різних етапах навчання / Л. І. Пономарьова // Здоровье ребенка. – 2014. – № 2 (53). – С. 35-38.
6. Baker D. The education effect on population health: A reassessment / D. Baker, J. Leon, E. Smith-Greenway, J. Collins, M. Movit // *Population and Development Review*. – 2011. – V. 37(2). – pp. 307-332.
7. Shaw S. R. The relationship between student health and academic performance: Implications for school psychologists / S. R. Shaw, P. Gomes, A. Polotskaia, A. M. Jankowska // *School Psychology International*. – 2015. – V. 36 (2). – P. 115-134.
8. Біляковська О. Психологічні аспекти оцінювання успішності учнів / О. Біляковська // Вісник Львівського університету. Серія: педагогічна. – 2012. – Вип. 28. – С. 53-58.

REFERENCES

1. Moiseienko, R. O., Danylenko, H. M. & Ponomariova, L. I. (2013). Osoblyvosti dynamiky zdorovia uchniv pochatkovoї ta osnovnoi shkoly [The features of health dynamics of pupil of the primary and middle school]. *Naukovo-praktychnyi zhurnal «Sovremennaiia pedyatryia» – Academic journal “Sovremennaya pediatriya”*, 1 (49), 13-17 [in Ukrainian].
2. Zahorodnii, V. V. (2015). Suchasni problemy zdorovia dytiachoho naselennia shkilnoho viku ta shliakhy yikh vyrishennia [Modern health problems of school age children and their solutions]. *Visnyk Chernihivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni T. H. Shevchenka – Bulletin of the Chernihiv National Pedagogical University named after Taras Shevchenko*, 129 (3), 141-144 [in Ukrainian].
3. Kopeikina, N. A. (2012). Problemy sokhraneniia zdorovia shkolnikov [Problems of preserving schoolchildren's health]. *Problemy razvitiia territorii – Problems of territory's development*, 4 (60), 44-52 [in Russian].
4. Nedilko, V. P., Rudenko, S. A. (2014). Vplyv stanu zdorovia shkoliariv na yikhniu navchalnu uspishnist [Impact of schoolchildren's health status on their academic performance]. *Zdorove rebenka – Child's Health*, 2 (53), 59-61 [in Ukrainian].
5. Ponomariova, L. I. (2014). Osoblyvosti formuvannia zdorovia suchasnykh shkoliariv v riznykh etapakh navchannia [Features of health formation of modern schoolchildren at different stages of teaching]. *Zdorove rebenka – Child's Health*, 2 (53), 35-38 [in Ukrainian].
6. Baker, D., Leon, J., Smith-Greenway, E., Collins, J. & Movit, M. (2011). The education effect on population health: A reassessment. *Population and Development Review*, Vol. 37(2), pp. 307-332 [in English].
7. Shaw, S. R., Gomes, P., Polotskaia, A. & Jankowska, A. M. (2015). The relationship between student health and academic performance: Implications for school psychologists. *School Psychology International*, Vol. 36 (2), pp. 115-134 [in English].
8. Biliakovska, O. (2012). Psykholohichni aspekty otsiniuvannia uspishnosti uchniv [Psychological aspects of student assessment]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Serii: pedahohichna – Bulletin of Lviv University. Series: pedagogical*, 28, 53-58 [in Ukrainian].

Heorhii Danylenko,

Doctor of Medicine, professor,

State Institution “Institute of the Health Care of Children and Adolescents of the National Academy of Medical Sciences of Ukraine”,

52-A, Yuvileinyi avenue, Kharkiv, Ukraine,

Marina Kindruk,

teaching assistant, Department of Hygiene and Social Medicine,

V. N. Karazin Kharkiv National University,

6, Svobody Square, Kharkiv, Ukraine

ACADEMIC PERFORMANCE OF GENERAL SCHOOL STUDENTS AND ITS IMPACT ON THEIR HEALTH

An educational institution is one of social determinants in the formation of school students' health. Nowadays, it is necessary to find an individual approach to each student, reducing the impact of negative factors on their health in the educational institution. During the educational process, the educational achievements of schoolchildren are assessed, which is considered as their academic performance. When speaking of the academic performance, one means a degree of the knowledge and skills gained by the students as a result of studying. Today, the educational process is characterized as stressful and intensive due to the increase of the amount of new information for schoolchildren and time pressure to its acquisition; the number of compulsory academic disciplines at schools; the working hours and extracurricular activities, which may have a negative impact on the functional states of children. The paper aims to examine the impact of the academic performance of secondary school students on their health. 1004 9th-graders (512 boys and 492 girls) were suggested to fill in an anonymous questionnaire concerning their academic performance, behavior and free time. According to the research results, the educational activity plays an important role in the life of schoolchildren and affects their health, both positively and negatively. The hygienic assessment of the impact of school students' academic performance includes that they understand their educational levels and are motivated to get good marks. There are some gender differences in the significance of marks, thus, academic success is more important for girls. Most of the respondents seek to increase their academic success for the sake of their further lives, and some of the students want to achieve it just to please their parents. Most of the students characterized by a rather low academic performance tend to have improper behavior and health deterioration risks due to the lack of knowledge about health-saving issues.

Keywords: academic performance, health, general school, schoolchildren, educational activity.

Подано до редакції 01.06.2018